

१४. फुलपाखरे

वि. पां. दांडेकर (१९०५-१९७४) : प्रसिद्ध कादंबरीकार, समीक्षक, लघुनिबंधकार. निकोप, आशावादी, आनंदी वृत्ती, जीवनाकडे उदारपणे पाहणारी जीवनदृष्टी, सौंदर्यदृष्टी, कल्पकता आणि विनोद यांचे उत्तम मिश्रण त्यांच्या लघुनिबंधात आढळते. त्यांची 'फेरफटका', 'टेकडीवरून', 'एक पाऊल पुढे', 'काळ खेळतो आहे', 'पंचवीस वर्षांनंतर' हे लघुनिबंधसंग्रह; 'प्रतारणा', 'कुचंबणा', 'तिशीचा तरुण' या कादंबऱ्या; 'मराठी नाट्यसृष्टी : पौराणिक नाटके' व 'मराठी नाट्यसृष्टी : सामाजिक नाटके' हे ग्रंथ; 'केळकरांची सहा नाटके' हे समीक्षात्मक पुस्तक, 'मराठी साहित्याची रूपरेषा' हा साहित्येतिहास संक्षेपाने मांडणारा ग्रंथ ही पुस्तके प्रसिद्ध आहेत.

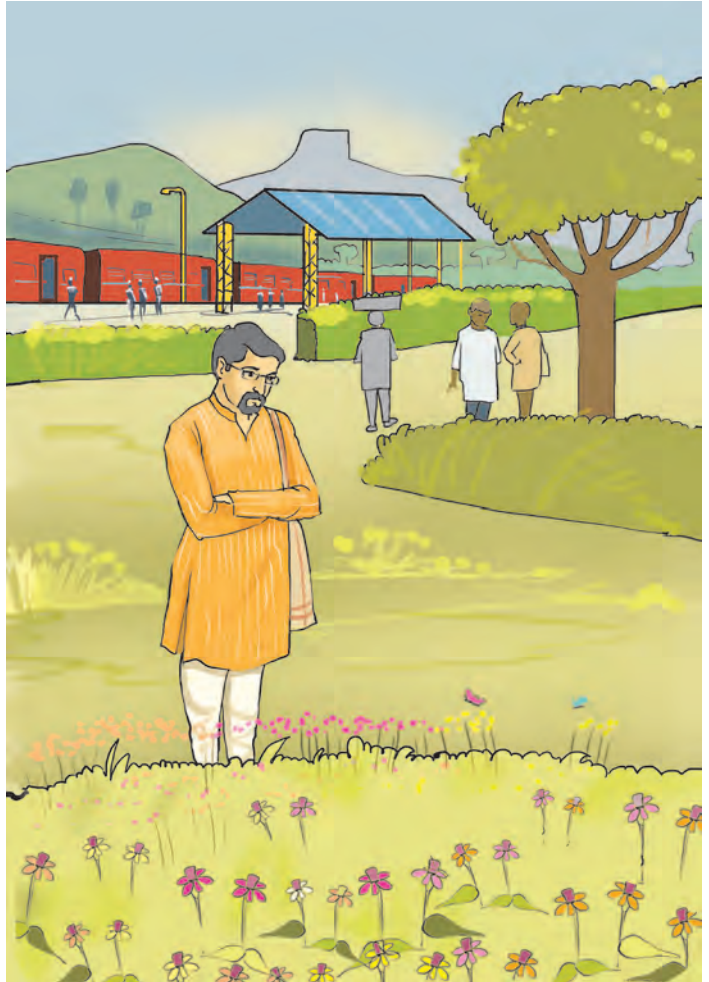
नानाविध अडचणींमुळे मानवी जीवनात ताणतणाव निर्माण होतात. माणसाचे मन निराश होते; परंतु माणूस ज्या वेळी वृक्षवेली, पशु-पाखरे, फुले-फुलपाखरे यांच्या सान्निध्यात जातो त्या वेळी निसर्गाच्या नित्य नव्या चैतन्यदायी रूपाने माणसाच्या मनावरील नैराश्याचे सावट कुठल्या कुठे पळून जाते. जीवनाकडे आनंदाने आणि आशादायक दृष्टीने पाहायला हवे असा संदेश प्रस्तुत पाठातून मिळतो.

मी प्रवासात होतो. प्रकृती बरी नव्हती. आगगाडीने निघालो होतो.

दिवस पावसाळ्याचे होते. सृष्टीचे स्वरूप सुजल, सुफल, सस्यश्यामल असे दिसत होते. नदी-नाल्यांतून आणि भातशेतांतून पाणी तुडुंब भरून वाहत होते. थोडी वर आलेली पिके वाऱ्यावर डुलत होती. सृष्टी जणू आनंदाने नाचत असल्यासारखी दिसत होती; परंतु माझ्याच मनावर मळभ आल्याने मी तिच्याशी समरस होऊ शकत नव्हतो. शरीराच्या अस्वास्थ्यामुळे मनाला एक प्रकारची मरगळ आली होती. यामुळे मला सर्व गोष्टी त्या वेळेपुरत्या तरी निरर्थक, क्षणिक वाटत होत्या. नाचरे ओढे आणि हरिततृणांचे गालिचे, माझ्या मनाला नाचवू शकत नव्हते. एखाद्या पोरक्या पोराप्रमाणे मन स्वतःशीच नाराज होऊन बसले होते. निसर्गातील सुंदर दृश्यांचा त्याच्यावर काहीच परिणाम होत नव्हता.

असे सुमारे तासभर चालले, एका मोठ्या स्टेशनवर गाडी थांबली. चांगली पंधरा मिनिटे थांबली. माझा डबा जवळ जवळ शेवटचा असल्याने त्यात उतारूंची ये-जा झाली नाही. त्यामुळे स्टेशनवरील एका सुंदर दृश्याकडे माझे मन वेधले गेले. स्टेशनच्या आवारात एक सुंदर बाग होती आणि तिच्यात विविध रंगांची झेनियाची फुले उमलली होती. लाल, पिवळी, केशरी, किरमिजी, पांढरी, जांभळी अशी फुले जागच्या जागी वाऱ्याने डुलत होती. राठ दांड्याच्या व रुक्ष पानांच्या झेनियाला

इतकी सुंदर फुले कशी येतात याचे मला नेहमी आश्चर्य वाटते. पारिजातकाचेही तसेच नाही का? पारिजातकाचा बुंधा, पाने, डिकशा ही सर्व एकंदरीत खडबडीत, खरखरीत, रुक्षच; पण पारिजातकाचे फूल? नाजूकपणा, सौंदर्य नि सुगंध यांचा नमुनाच पाहून घ्यावा. तसेच झेनियाचे मानता

येईल. तसल्या त्या सुंदर, बहुरंगी व बहुदंगी फुलांवर तितकीच सुंदर, बहुरंगी व बहुदंगी फुलपाखरे उडत होती. मकरंदास्वाद घेत होती. त्या नाचणाऱ्या फुलपाखरांकडे पाहिल्यावर फुलपाखरे कोणती अन् फुले कोणती असा भ्रम मला तरी क्षणभर झाला. उडताहेत ती फुले, की डोलताहेत ती फुले, अशी शंका वाटण्याइतके रंगांचे सादृश्य झेनियाच्या फुलांत नि त्या फुलपाखरांत होते. जीवन जर कोठे फुलत असेल, डुलत असेल, नाचत असेल, गात असेल तर ते इथे, असे त्या दृश्याकडे पाहून मला वाटले. जीवनाची, चैतन्याची, आनंदाची कारंजीच येथे थुई-थुई उडत होती. तसेच ते अप्रतिम जीवननृत्य पाहून माझ्या मनावरील मळभ नाहीसे झाले, ते आनंदले. तेवढ्यात गाडी सुरू झाल्याने त्या सुंदर दृश्याचा मला नाइलाजाने निरोप घ्यावा लागला; परंतु माझे विचारचक्र गाडीच्या चक्रांबरोबरच सुरू झाले.

त्या फुलांनी आणि फुलपाखरांनी माझ्या मनाला उत्साह आणि स्फूर्ती दिली. फुलांचे नि फुलपाखरांचे आयुष्य ते किती आणि त्या मानाने त्यांनी त्या आयुष्याकरिता दाखवलेली आस्था किती? फुलांचे आयुष्य, अगदी झेनियाचे फूल झाले, तरी काही दिवसांचे. फुलपाखरांचेही तसेच. मनुष्याचे आयुष्य या दृष्टीने पाहिले असता अनेक पर्तींनी मोठे मानावे लागेल. एवढे मोठे आयुष्य लाभलेल्या मनुष्याने कितीतरी समाधानी व आनंदी असावयास हवे. अडचणींनी आणि रोगांनी भांबावून जाण्याचे त्याला काय कारण आहे? अडचणी, रोग, संकटे ही काही कायमची नसतात ना? मग त्यांच्याकडे सोशिकपणाने, खिलाडू

वृत्तीने आपणांस का पाहता येऊ नये?

अडचणी, संकटे, रोग यांचे जेव्हा आपणांवर आक्रमण होते, तेव्हा ती फार मोठी किंवा असह्य वाटतात; परंतु ती ओसरल्यावर, आपण त्यांना का घाबरलो तेच आपणांस समजत नाही. आपण घाबरलो याचे कारण आपल्याजवळ मनाची स्थिरता किंवा शांती नसते. जीवन म्हणजे संकटे नव्हेत, रोग नव्हेत, अडचणी नव्हेत, कारण ती असतानाही जीवन चालू असते. मळभ आल्याने सूर्य जसा नाहीसा होत नाही, त्याचप्रमाणे रोगांनी नि संकटांनी जीवनाचे मूळ आनंदी स्वरूप नाहीसे होत नाही. आजारी व संकटग्रस्त माणसेही जेव्हा थट्टा-विनोद करतात, तेव्हा ती या आनंदमय जीवनाचा अनुभव घेत असतात.

मला वाटते आपण फार विचार करून किंवा अविचार करून आपले मूळचे आनंदी स्वरूप, आनंदी जीवन विसरून बसलो आहोत. फुलपाखरांना जर आनंदाने जगता येते तर आपणांस का येऊ नये? त्यांना जर जीवनातील रसास्वाद घेता येतो, तर तो आपणांस का घेता येऊ नये? आंबट तोंड आणि लांबट चेहरा करून जीवनाचा गाडा आपण ओढत आहोत, असे आपण का वागावे? मला वाटते मनुष्याखेरीज जीवनासंबंधी फाजील विचार दुसरे कोणीही करत नसेल. मनुष्याने आपल्या बुद्धीचा उपयोग करून हेच जीवन अधिक सुखदायक, आनंददायक, रसदायक बनवले पाहिजे. बुद्धीने मनुष्याचे जीवन बहारीचे बनले पाहिजे. ते बुजरे किंवा भांबावलेले बनता कामा नये.

स्वाध्याय

प्र. १. वैशिष्ट्ये लिहून तक्ता पूर्ण करा.

फुलाचे नाव	देठ	पाने	फुले
(१) झेनिया			
(२) पारिजातक			

प्र. २. कारणे लिहा.

- (अ) लेखक आनंदाने नाचणाऱ्या सृष्टीचा आनंद घेऊ शकत नव्हता, कारण.....
- (आ) लेखकाच्या मनावरचे मळभ दूर झाले, कारण.....

प्र. ३. योग्य जोड्या लावा.

‘अ’ गट	‘ब’ गट
(१) सृष्टी	(अ) पारिजातक
(२) राठ दांडा	(आ) सुफल
(३) नाजूकपणा	(इ) फुलपाखरे
(४) बहुदंगी	(ई) झेनिया

प्र. ४. पाठाच्या आधारे तुलना करा.

फुलपाखरांचे जीवन	मानवी जीवन
(१)	(१)
(२)	(२)

प्र. ५. पाठाच्या आधारे तुमच्या शब्दांत लिहा.

- (अ) या पाठातून लेखकाने दिलेला संदेश.
(आ) निसर्गातील घटक मानवी जीवन आनंदी करतात.

प्र. ६. ‘जशी दृष्टी तशी सृष्टी’ या वचनातील विचार स्पष्ट करा.

प्र. ७. ‘भाषेतील सौंदर्य’ या दृष्टीने पाठातील वाक्ये शोधा व लिहा. उदा., जीवनाची, चैतन्याची, आनंदाची कारंजी येथे थुई थुई उडत होती.

खेळूया शब्दांशी.

- खालील वाक्यांतील अधोरेखित केलेल्या अव्ययांचा प्रकार ओळखा.
(अ) सतीश वारंवार आजारी पडतो.
(आ) रस्त्यावर वाहनांची दुतर्फा गर्दी होती.
(इ) आई सकाळी लवकर उठली कारण तिला आज गावी जायचे होते.
(ई) शाब्बास! तू खूप छान खेळलास.

लिहिते होऊया.

- ‘मी फुलपाखरू झालो/झाले तर....’ या विषयावर निबंधलेखन करा.

शोध घेऊया.

- आंतरजालाच्या साहाय्याने विविध प्रकारच्या फुलपाखरांची माहिती मिळवा. त्या माहितीचा संग्रह करा.

उपक्रम : तुमच्या परिसरातील उद्यानाला भेट देऊन त्याचे निरीक्षण करा. मिळवलेली माहिती वर्गात सांगा.

प्रकल्प : तुमच्या परिसरात आढळणाऱ्या किमान पाच फुलांचे नमुने गोळा करा. वर्गात त्याचे प्रदर्शन भरवा. तुम्ही जमा केलेल्या ‘फुलांचे विशेष’ या विषयीची माहिती वर्गात सांगा. कोणती फुले तुमच्या परिसरात जास्त प्रमाणात आढळतात, ते जमा केलेल्या फुलांच्या नमुन्यांवरून सांगा.

शब्दकोडे सोडवूया.

- खालील शब्दकोड्यामध्ये नामे, सर्वनामे, विशेषणे व क्रियापदे लपली आहेत, ती शोधा व दिलेल्या तक्त्यात भरा.

र	अ	न	या	नि	कि	ता
मे	ज	य	तु	र	म	जा
श	आ	न	म्ही	जा	ला	त
सुं	म्ही	सा	ट	हु	र	वा
द	क	क्षी	व	शा	श्मी	ना
र	ल्प	रा	ट	र	तु	ला
त्या	क	ह	वी	तो	षा	मी
ला	जा	णे	त	क	र	णे

नामे	
सर्वनामे	
विशेषणे	
क्रियापदे	

- खालील वाक्ये वाचा व अभ्यासा.

‘अ’ गट

- (अ) चंद्राचा उदय झाला.
 (आ) दिवसामागून दिवस चालले तशी
 त्यांची प्रतिष्ठा वाढत गेली.

‘ब’ गट

- (इ) चंद्रोदय झाला.
 (ई) दिवसेंदिवस त्यांची प्रतिष्ठा वाढत गेली.

- उत्तरे लिहा.

- (अ) दोन्ही गटांतील वाक्याचा अर्थ एकच आहे का ?
 (आ) दोन गटांतील शब्द सारखे आहेत का ?
 (इ) ‘अ’ गटातील व ‘ब’ गटातील अधोरेखित शब्दांमधील फरक लिहा. _____

बोलण्याच्या ओघात आपण शब्दातील परस्परसंबंध दाखवणारे विभक्ती प्रत्यय व काही शब्द गाळून सुटसुटीत असे शब्द तयार करतो. उदा., ग्रंथाचे आलय = ग्रंथालय. शब्दांच्या अशा एकत्रीकरणाला ‘समास’ असे म्हणतात. शब्दांच्या या एकत्रीकरणाने जो शब्द तयार होतो त्यांना ‘सामासिक शब्द’ म्हणतात.

समासाचा विग्रह— सामासिक शब्द कोणत्या शब्दांपासून तयार झाला हे स्पष्ट करण्यासाठी आपण त्याची फोड करतो. या फोड करून दाखवण्याच्या पद्धतीला ‘समासाचा विग्रह’ असे म्हणतात.

● **खालील सामासिक शब्द वाचा व समजून घ्या.**

- (अ) ज्ञानरूपी अमृत-ज्ञानामृत
- (आ) पाच आरत्यांचा समूह-पंचारती
- (इ) प्रत्येक घरी-घरोघरी
- (ई) निळा आहे कंठ ज्याचा असा तो-नीलकंठ
- (उ) गुरू आणि शिष्य-गुरुशिष्य

- समासात कमीत कमी दोन शब्द असावे लागतात. त्या प्रत्येक शब्दाला ‘पद’ असे म्हणतात. त्या दोन पदांपैकी कोणत्या पदाला प्राधान्य आहे यावरून समासाचे चार प्रकार ठरतात.

पद	प्रधान/गौण (कमी महत्त्वाचे)	समासाचे नाव
(अ) पहिले पद	प्रधान	अव्ययीभाव समास
(आ) दुसरे पद	प्रधान	तत्पुरुष समास
(इ) दोन्ही पदे	प्रधान	द्वंद्व समास
(ई) दोन्ही पदे	गौण	बहुव्रीही समास

सूचनाफलक

● **सूचनाफलक तयार करणे.**

एखाद्या गोष्टीची माहिती दुसऱ्यांपर्यंत पोहोचवण्याचे सूचना हे एक माध्यम आहे. दैनंदिन व्यवहारात अनेक ठिकाणी आपल्याला सूचना द्याव्या लागतात. दुसऱ्याने दिलेल्या सूचना वाचून त्याचा अर्थ समजून घ्यायचा असतो. अपेक्षित कृती योग्य तऱ्हेने होण्यासाठी दिलेल्या सूचनांचे आकलन होण्याचे कौशल्य निर्माण व्हायला हवे. इयत्ता सहावी व सातवीमध्ये तुम्ही सूचनाफलक वाचून त्यांचा अभ्यास केला आहे. या इयत्तेत तुम्ही स्वतः सूचनाफलक तयार करायला शिकणार आहात.

● **सूचनाफलकाचे विषय**

- (१) शाळेतील सुट्टीच्या संदर्भात सूचना.
- (२) सहलीसंदर्भात सूचना.
- (३) रहदारीसंबंधी सूचना.
- (४) दैनंदिन व्यवहारातील सूचना.

● **सूचना तयार करताना लक्षात घ्यायच्या गोष्टी**

- (१) सूचना कमीत कमी शब्दांत असावी.
- (२) सूचनेचे लेखन स्पष्ट शब्दांत, नेमके व विषयानुसार असावे.
- (३) सूचनेतील शब्द सर्वाना अर्थ समजण्यास सोपे असावेत.
- (४) सूचनेचे लेखन शुद्ध असावे.

- सूचनाफलक तयार करा. यासाठी खालील नमुना कृतींचा अभ्यास करा.

विषय- 'उदया शहरातील पाणीपुरवठा बंद राहिल.'

नमुना कृती १

दि. ८ नोव्हेंबर

जलपुरवठा विभाग

पाणीपुरवठा बंद

जलपुरवठा विभाग विद्याविहार, पुणे
तर्फे कळवण्यात येते, की विद्याविहार या
भागातील जलवाहिन्यांच्या महत्त्वाच्या दुरुस्तीच्या
कामासाठी १० नोव्हेंबर रोजी पाणीपुरवठा
दिवसभर बंद राहिल याची नागरिकांनी नोंद घ्यावी.

विषय- 'कणखर' गिर्यारोहण संस्थेतर्फे शिबिराचे आयोजन.

नमुना कृती २

- सूचनाफलक -

दि. १५ एप्रिल

'कणखर' गिर्यारोहण संस्था अमरावतीतर्फे उन्हाळ्याच्या
सुट्टीत गिर्यारोहणाचे शिबिर आयोजित केले आहे. संपूर्ण
माहिती १४ एप्रिलच्या वृत्तपत्रात आलेली असून अधिक
विस्तृत माहिती www.kankhar.com या संकेतस्थळावर
उपलब्ध आहे. इच्छुकांनी आपली नावनोंदणी ३० एप्रिलपर्यंत
करावी.

- तुमच्या शाळेत विज्ञान प्रदर्शनाचे आयोजन करण्यात आले आहे. हे प्रदर्शन पाहण्यासाठी पालकांना आवाहन करणारा सूचनाफलक तयार करा.

H3JTQP